

Socialinė teorija,
empirija, politika
ir praktika

Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika
ISSN: 1648-2425
ISSN: 2345-0266
vincas.grigas@leidykla.vu.lt
Vilniaus Universitetas
Lituania

Ilgalaikė senyvo amžiaus asmenų globa Lietuvoje: visuomenės nuostatos ir paslaugų teikėjų požiūriai

 Matonytė, Irmėna

 Kazlauskaitė, Rūta
Poškutė, Virginija

Ilgalaikė senyvo amžiaus asmenų globa Lietuvoje: visuomenės nuostatos ir paslaugų teikėjų požiūriai
Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika, vol. 18, pp. 74-95, 2019
Vilniaus Universitetas

Disponible en: <https://www.redalyc.org/articulo.oa?id=692874992005>

DOI: <https://doi.org/10.15388/STEPP.2019.5>



Esta obra está bajo una Licencia Creative Commons Atribución 4.0 Internacional.

Articles

Ilgalaikė senyvo amžiaus asmenų globa Lietuvoje: visuomenės nuostatos ir paslaugų teikėjų požiūriai

Long-Term Care of Older Persons in Lithuania: Public Perceptions and the Attitudes of Social Service Providers

Irminda Matonytė

University of Management and Economics, Lithuania

irminda.matonyte@ism.lt

 <https://orcid.org/0000-0001-8306-5835>

Rūta Kazlauskaitė

University of Management and Economics, Lithuania

ruta.kazlauskaite@ism.lt

 <https://orcid.org/0000-0003-4004-0106>

Virginija Poškutė

University of Management and Economics, Lithuania

virginija.poskute@ism.lt

Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika, vol. 18, pp. 74-95, 2019

Vilniaus Universitetas

Recepción: 10 Septiembre 2018

Aprobación: 15 Diciembre 2018

DOI: <https://doi.org/10.15388/STEPP.2019.5>

Financiamiento

Fuente: LMT

Nº de contrato: Nr. S-MIP-17-124

Beneficiario: Ilgalaikė senyvo amžiaus asmenų globa Lietuvoje: visuomenės nuostatos ir paslaugų teikėjų požiūriai

Summary: Straipsnyje, remiantis gerovės kultūros prieiga ir viešųjų vertybių vadybos idėjomis, analizuojama ir įvertinama ilgalaikės senyvo amžiaus asmenų globos ir slaugos (IGS) problematika Lietuvoje. Pradžioje apžvelgiami Lietuvos mokslininkų darbai, susiję su socialine politika ir IGS, bei apibūdinama šios srities būklė šalyje. Visuomenės nuostatos ir paslaugų teikėjų požiūriai į atsakomybę už rūpinimąsi senyvo amžiaus asmenimis bei į socialinių paslaugų plėtros poreikį IGS srityje interpretuojami kaip kompleksinė reakcija į nepatenkinamą IGS situaciją. Straipsnis baigiamas rekomendacijomis stiprinti viešųjų vertybių vadybos propaguojamus demokratinius svarstymus ir kitus instrumentus, kuriais būtų geriau atliepiama į visų suinteresuotų šalių vertybines nuostatas ir lūkesčius ir būtų geriau derinami jų interesai IGS srityje.

Keywords: Ilgalaikė senyvo amžiaus asmenų globa, Viešųjų vertybių vadyba, Visuomenės nuostatos, Paslaugų teikėjai, Valstybė.

Abstract: In this paper, building on the welfare culture and public value management theories, we analyze the situation of long-term care (LTC) of older persons in Lithuania. As the normative vantage point of the study, we hold that the objective of developing and maintaining a harmonious and sustainable LTC system requires developing a system that is not only economically efficient but ensures that LTC services are of the right quality, are accessible and conform to public expectations as well as to the stakeholders' and service providers' attitudes. The review of prior research on social policy and LTC conducted in Lithuania shows that the attitudes of LTC providers as a community, as well as those of different stakeholders, toward the role of the state, family and other institutions in the provision of LTC vary to a considerable extent, between the social work and health care systems in particular. However, this strand of research is lacking a broader conceptualization, i.e., a situation analysis in relation to the macro level of LTC developments, public values and stakeholder attitudes to LTC as a distinct field of social policy. Next, we outline the LTC situation in Lithuania. Then, we interpret public attitudes and the attitudes of social service providers toward the responsibility for the LTC as a complex reaction to the current unsatisfactory LTC situation in the country. Surveys show that an expectation still prevails in the society that LTC should be provided by family members and other close persons,

which emphasizes a need for an active discussion of LTC responsibilities and the actual situation among the politicians and society at large. The findings of our LTC stakeholder survey (n=260) show that LTC providers also believe families to be the most important pillar supporting LTC. On the other hand, a more or less equal distribution of LTC providers into two groups regarding the increase or reduction of taxes and investment into social protection indicates a need for a wider discussion of this issue among LTC providers, as the current situation points to an absence of an interest group in the field of LTC that would hold a clear position about service demand and the possible means for meeting it. We conclude with recommendations on the enhancement of democratic deliberations and other instruments proposed by public value management, which would in turn allow to better conform to the attitudes and expectations of all the stakeholders and match their interests in the LTC domain.

Keywords: Long-term care, Public value management, Public attitudes, Service providers, The state.

Ivadas

Lietuvos visuomenė sensta sparčiausiai Europos Sąjungoje, o tai kelia rimtų iššūkių ne tik senatvės pensijų sistemai, bet ir visai socialinės apsaugos sąrangai, ekonomikos tvarumui. Dėl ypač reikšmingų gyventojų amžiaus struktūros pokyčių, kuriuos daugiausia sukelia didelis emigracijos mastas, senėjančios visuomenės ir didesnio su ja susijusių senyvo amžiaus asmenų globos poreikio Lietuvoje jokių būdu negalima įvardyti kaip „sėkmės istorijos“¹. 2015 m. atliktos Lietuvos visuomenės nuomonės apklausos rezultatai rodo, kad senstanti visuomenė suvokiama kaip didžiausią neigiamą poveikio mastą per ateinančius 10 metų turinti grėsmė šalies gerovei (Matonytė, et al., 2017). Visa tai negali neatsiliepti ir socialinėms vertybėms tiek viešosios nuomonės lygmeniu, tiek ir senyvo amžiaus asmenų ir jų artimųjų bei globos ir slaugos paslaugų teikėjų lygmeniu.

Kita vertus, Lietuvoje veikianti gerovės valstybės sąranga ir tam tikros šalyje vykdomos socialinės politikos reformos sulaukia kritiškų ir netgi neigiamų tyrėjų ir ekspertų vertinimų (Aidukaitė, Bogdanova ir Guogis, 2012; Gudžinskas, 2014; Meuleman, et al., 2018). Lietuvoje ilgalaikės senyvo amžiaus asmenų globos sritis yra išskirtinai problemiška, ypač lyginant ją su kitų šalių (Meuleman, et al., 2018; Poškutė ir Greve, 2017).

Šiame kontekste akivaizdu, kad esamos ilgalaikės senyvo amžiaus asmenų globos ir slaugos (toliau IGS) sistemos tobulinimas yra ypač aktuali tema tiek akademinio, tiek politinio ir praktinio požiūriais. *O uždavinys užkrinti darnią ir tvarią ilgalaikės senyvo amžiaus žmonių globos ir slaugos sistemą reiškia būtinybę sukurti ne tik ekonominiu požiūriu efektyvią, bet ir paslaugų kokybę bei prieinamumą garantuojančią sistemą, derančią su bendraisiais visuomenės lūkesčiais, suinteresuotųjų šalių ir paslaugų teikėjų požiūriais.* Mokslinėje literatūroje pabrėžiama, kad visuomenės požiūrius ir lūkesčius socialinės politikos atžvilgiu (tam tikrose socialinės politikos srityse) veikia ne tik ideologiniai ir vertybiniai veiksniai, bet ir situacinės aplinkybės, atspindinčios tiek asmens situaciją aptariamose socialinės politikos atžvilgiu, tiek ir aptariamose socialinės politikos srityse būklę šalyje (Ebbinghaus ir Naumann, 2018; Meuleman, et al., 2018). Paslaugų teikėjų, kaip interesų grupės, požiūrius ir jų dermės su visuomenės požiūriais klausimą sureikšmina demokratinė nuostata, kad viešosios politikos sprendimų, inter alia, sėkmė priklauso nuo to, kaip viešojoje nuomonėje² ir atskirų suinteresuotų grupių suvokiama ir interpretuojama socialinių paslaugų poreikiai ir atsakomybės (Miller, Booth ir Mor, 2008; Pinquart, Sörensen ir Song, 2018; Ware ir Goodin, 1990).

Ankstesnių užsienio ir Lietuvos mokslininkų darbų analizė atskleidžia, kad IGS srities problematika yra plati ir reikia kompleksinių tyrimų. Viena vertus, stokojama politikos sociologijos tyrimų, kurie analizuotų vertybines visuomenės nuostatas IGS klausimu ir jų sąsajas su šalyje vykstančiais politiniais, socialiniais ir demografiniais procesais bei vykdomomis reformomis (IGS sistemoje

vykstančiais pokyčiais). Kita vertus, trūksta svarstomosios demokratijos pagrindą sudarančių kritinių interpretacinių viešosios politikos studijų, kuriose būtų gilinamasi į suinteresuotųjų šalių nuostatas IGS atžvilgiu, ir / ar tyrimų, kuriuose būtų susiejamos IGS politikos formuotojų, šių paslaugų teikėjų ir gavėjų (potencialių gavėjų) nuostatos, esamos situacijos vertinimai ir lūkesčiai.

Socialinės politikos tyrėjai, rašantys apie kultūrinių nuostatų reikšmę gerovės politikai (ir vice versa), remiasi vadinamąja gerovės kultūros (angl. *welfare culture*) prieiga, kurioje sureikšminami ne tiek atskirų gerovės valstybės institucijų profiliai ir socialinių veikėjų konfigūracijos, kiek gerovės valstybės politikos sąsajos su šalyje dominuojančiomis kultūrinėmis nuostatomis, kas, ką, kaip ir kodėl turėtų garantuoti socialiai mažiau apsaugotoms grupėms ir asmenims (Pfau-Effinger, 2005). O XX–XXI amžių sandūroje suklestėjusi naujosios viešosios vadybos paradigma suteikė „antrąją kvėpavimą“ viešosios politikos analitikams, besidomintiems socialinės politikos problematika. Lietuvos akademinėje bendruomenėje ypač buvo sureikšminti teigiamo naujosios viešosios vadybos poveikio lūkesčiai dėl socialinės atskirties mažinimo, pilietinės visuomenės plėtros ir socialinių paslaugų kokybės ir prieinamumo didinimo (Guogis ir Gudelis, 2003). Tačiau ilgainiui Lietuvoje socialinę politiką tiriantys specialistai šią optimistinę nuostatą radikaliam peržiūrėjo ir ėmė teigti, kad „pastarojo dvidešimtmečio reformos gerovės valstybės kūrimo idėją pavertė labiau mitu nei realybe. Ar tolimesnis gerovės valstybės kūrimas Lietuvoje taps tikrove, priklausys nuo bendrų valdančiojo, ekonominio, politinio elito bei Lietuvos gyventojų norų, prioritetų bei pastangų“ (Aidukaitė, et al., 2012, p. 359).

Akademinių tyrimų, kuriuose būtų gilinamasi į elito ir gyventojų norų, prioritetų ir pastangų bendrystę, vis dar stokojama, ypač IGS srityje. Dar didesnė Lietuvos akademinės tradicijos spraga yra tai, kad joje skiriama mažai dėmesio viešųjų vertybių vadybos (Stoker, 2006) sampratai, teigiančiai, kad viešųjų paslaugų teikimas turi remtis ne tik politiniais sprendimais ir biurokratinėmis taisyklėmis, bet ir suinteresuotųjų šalių vertybėmis, motyvacija, pasitikėjimu ir bendradarbiavimu. Viešųjų vertybių vadybos požiūris, išaugęs iš naujosios viešosios vadybos paradigmos, reikšmingai išplėtė suinteresuotųjų šalių inventorių ir IGS srityje (kaip ir kitose socialinės politikos srityse) įtvirtino vertybinių nuostatų ir lūkesčių įvairovės principą bei programinę būtinybę į tą įvairovę atsižvelgti darant sprendimus ir teikiant socialines paslaugas. Atitinkamai visuomenės, tam tikrų socialinių veikėjų, viešųjų paslaugų teikėjų vertybinių nuostatų ir lūkesčių atpažinimas ir interesų derinimas yra labai svarbus, ypač tokioje probleminėje srityje kaip IGS, kurios poreikis ir apimtis Lietuvoje eksponentiškai didėja.

Šio straipsnio tikslas – aptarti pagrindines gerovės kultūros ir viešųjų vertybių vadybos sampratų tezes ir jomis remiantis išanalizuoti ir įvertinti IGS situaciją Lietuvoje. Tikslui pasiekti atlikta teorijų apžvalga ir sintezė, mokslinio įdirbio IGS tematika Lietuvoje ir užsienyje apžvalga, antrinių ir pirminių (IGS paslaugų teikėjų Lietuvoje apklausos, straipsnio autorių atliktos 2018 m.

balandžio – rugpjūčio mėn.) duomenų analizė. Straipsnyje koncentruojamasi į valstybei, verslui ir nevyriausybinėms organizacijoms bei šeimai ir artimiesiems priskiriamą (tenkančią) atsakomybę IGS srityje. Pirmiausia apžvelgiama šioms tradiciškai gerovės režimuose išskiriamoms institucijoms Lietuvoje objektyviai tenkanti, t. y. atsispindinti de facto būklė, IGS srities atsakomybių našta. Kitose empiriniais duomenimis pagrįstose straipsnio dalyse susitelkiama į Lietuvos plačiosios visuomenės ir atskirai 50–65 m. asmenų, t. y. dabartinių IGS (neformalių) teikėjų ir eventualių IGS gavėjų, bei IGS srities paslaugų teikėjų Lietuvoje nuostatų analizę. Straipsnis baigiamas rezultatų aptarimu, išvadomis ir rekomendacijomis politikos formuotojams bei tolesniems akademiniais svarstymams.

Straipsnio kontribucijos mokslui: tarpdisciplininės prieigos, IGS tematikoje susiejančios gerovės kultūros studijas ir viešosios politikos analizę, pagrindimas; akademinių įžvalgų, interpretuojančių IGS srityje išskiriamas visuomenės apskritai, suinteresuotųjų šalių ir paslaugų teikėjų nuostatas, susijusias su valstybės, verslo, nevyriausybinių organizacijų ir šeimos atsakomybėmis, pateikimas; akademinių įžvalgų, atpažįstančių, viena vertus, ideologinių ir vertybinių veiksmų bei, kita vertus, konkrečios politinės ir socialinės konjunktūros (realios būklės) sąsajas, išgryninimas. Straipsnio indėlis politikos formavimo požiūriu: viešosios nuomonės ir paslaugų teikėjų vertybinių nuostatų IGS srityje aprašymas, palyginimas ir interpretavimas; viešosios nuomonės apskritai ir suinteresuotųjų šalių paramos viešųjų finansų, skiriamų socialinei apsaugai, didinimui potencialo identifikavimas ir paramos IGS politikos reformoms numatymas. Straipsnio įžvalgų nauda paslaugų teikimui (praktikai): poreikio tiek visuomenės apskritai, tiek teikėjų paramos IGS paslaugų plėtrai identifikavimas, ypač pabrėžiant neformaliai vykdomos IGS iššūkius.

2. Pagrindinių teorinių tezių pristatymas

Šiame poskyryje pristatomos dvi, gerovės kultūros ir viešųjų vertybių valdymo, teorijos bei išryškinami probleminiai aspektai, reikšmingi analizuojant IGS. Gerovės kultūros prieiga³ teigia, kad skirtingose šalyse realiai veikiančios ir įgyvendinamos socialinės politikos programos gali sukelti skirtingus paramos gavėjų elgsenos modelius, pagrįstus skirtingais lūkesčiais (Pierson, 2006). Socialinės politikos tyrėjai pabrėžia, kad atskirose visuomenėse galima atpažinti savitą „gerovės kultūrą“, apimančią reikšmingas žinias, vertybes ir idėjas, kuriomis vadovaujasi socialiniai veikėjai ir yra grindžiamos gerovės valstybės institucijos ir konkrečios socialinės politikos priemonės (Pfau-Effinger, 2005). Šie gerovės kultūros atributai (arba, apibendrintai tariant, su socialine politika susijusios kultūrinės nuostatos) veikia lygia greta su klasikiniais „baziniais principais“, kuriais grindžiami gerovės režimai (solidarumas, lygybė, valstybės, individo ir rinkos vaidmuo), išskirti (Esping-Andersen, 1999). Socialinėje realybėje (kasdienybėje) analitiškai skiriami trys gerovės

kultūros sluoksniai (pirmą sudaro žinios ir bendras supratimas apie realiai veikiančias socialinės politikos institucijas ir programas, antrąją – su socialine politika susijusios ideologijos ir kultūrinės vertybės, o trečiąją – žmonių lūkesčiai ir idėjos apie socialinės politikos ateitį ir galimybes) gali būti logiškai nenuoseklūs ir jų tarpusavio dermė priklauso nuo socialinio, ekonominio, politinio ir pan. kontekstų nacionaliniu ir tarptautiniu bei regioniniu lygmeniu. Atitinkamai kultūrinės nuostatos, kurios „galioja“ gerovės kultūroje, gali reikšmingai atskirti tam tikrų socialinės politikos priemonių spektrą, sumažinti jų patrauklumą ir veiksmingumą. Gerovės kultūros teorija taip pat pabrėžia, kad, pirma, socialinėje politikoje esama daug politinio veiksmo (angl. *political agency*), nes socialinės politikos priemonės ir praktikos yra įvairių socialinių aktorių (pirmiausia socialinių paslaugų gavėjų / vartotojų ir formuotojų / teikėjų), vedamų savo kultūrinių nuostatų, skatinančių daugiau ar mažiau atvirai vykstančias derybas ir pasiekiamus kompromisus, rezultatas ir, antra, kad gerovės kultūra daro diferencijuojamąjį poveikį tam, kaip tam tikri socialinės politikos sprendimai ir socialinės apsaugos būklė veikia suinteresuotųjų šalių elgesį ir lūkesčius (Pfau-Effinger, 2005).

Pfau-Effinger (2005) skiria penkias gerovės valstybės politiką formuojančias veiksmų grupes (angl. *welfare state policies*). Pirmoji ir svarbiausia veiksmų grupė – plačiai suprantama kultūrinė sistema, apimanti įvairiausias visuomenėje cirkuliuojančias žinias, idealus ir vertybes, iš kurių išskiriamos „gerovės kultūrai“ būdingos nuostatos, susijusios su gerovės valstybe ir įtvirtinančios ir(ar) įteisinančios jos vykdomą politiką. Antrą grupę sudaro socialinės individų praktikos, siejamos tiek su „gerovės kultūra“, tiek su trečią veiksmų grupę sudarančia socialine struktūra (apimančia socialinę nelygybę, galios santykius ir darbo pasidalijimo principus). Ketvirtą veiksmų grupę sudaro politikos veikėjai (besireiškiantys per konfliktus, derybų procesus ir vertybinius diskursus), kurie idėjų lygmeniu yra siejami su pirma veiksmų grupe – gerovės kultūra, o interesų lygmeniu jie veikia per ir yra priklausomi nuo penkto veiksmų bloko – gerovės sistemos, apimančios tiek gerovės valstybės institucijas, tiek kitas esmines visuomenės institucijas, tokias kaip šeima, laisvoji rinka, darbo rinka, ir ne pelno sektorius. Suprantama, kad „gerovės kultūra“ gerovės valstybės politiką veikia ne tik tiesiogiai, bet ir netiesiogiai, t. y. darydama poveikį visiems pirmiau analitiškai išskirtiems veiksmų blokams.

Akivaizdu, kad, žvelgiant į susistemintą gerovės politiką sudarančių kintamųjų sąrangą, galima prognozuoti, kad IGS politika remiasi ypač konfliktiška gerovės kultūra ir sudaro pagrindą reikšmingoms kultūrinių nuostatų, susijusių su IGS, neatitiktims. Pavyzdžiui, kultūrinės nuostatos apie tai, ar IGS atsakomybė ir pareiga pirmiausia tenka valstybei, šeimai, bendruomenei, nevyriausybiniam sektoriui ar verslui, gali iš dalies priklausyti nuo konkrečių socialinių individo patirčių ir praktikų, kurios susijusios su daugialypėmis socialinėmis struktūromis, iš kurių IGS atveju svarbi yra darbo pasidalijimo skirtis: paslaugos teikėjų gerovės kultūros nuostatos ir supratimas gali reikšmingai skirtis nuo bendrojo visuomenės požiūrio ir atskirų

amžiaus grupių vertinimų. Taigi gerovės kultūros prieiga atmeta nacionalinės kultūrinės vienybės ir integracijos mitą ir pripažįsta, kad toje pačioje visuomenėje gali koegzistuoti skirtingos ar net tarpusavyje prieštaringos vertybinės orientacijos ir lūkesčiai. Galiausiai gerovės kultūros autoriai atkreipia dėmesį į tai, kad, vykdant socialinės politikos reformas, dar ilgai išlieka institucinio ir kultūrinio kontekstų paveldas (angl. path dependency), nes keičiamų institucinių sprendimų, mąstymo struktūrų ir elgesio modelių įtaka dar ilgai persekioja socialinius veikėjus (Pfau-Effinger, 2005).

Kalbant apie socialinius pokyčius, prasminga atsižvelgti ir į viešosios politikos tyrėjų įžvalgas. Pavyzdžiui, analizuojant socialinio teisingumo sampratą ir gerovės valstybės reformas pokomunistinėse šalyse susitelkiama į dominuojančių vertybinių orientacijų ir joms iššūkį metančių principų ir įsitikinimų skirtį (Gudžinskas, 2014). Kitur labiau gilinamasi į pavienių socialinių veikėjų politinės darbotvarkės nustatymo potencialą pabrėžiant, kad nepopuliarios politinės priemonės gali tapti priimtinos, jei sprendimų priėmėjai atpažįsta ir naudojami konfliktiškais vertybių sampratomis ir siekia pakeisti visuomenėje paplitusias nuostatas (Kluegel ir Miyano, 1995). Reikia pažymėti, kad pokomunistinė transformacija daugiausia sutapo su viešosios politikos srityje įsigalėjusia naujosios viešosios vadybos samprata, labai išplėtusia viešosios politikos veikėjų ir jų naudojamų priemonių arsenalą⁴. Atitinkamai buvo ypač sureikšminti teigiamo naujosios viešosios vadybos poveikio lūkesčiai dėl socialinės atskirties mažinimo, pilietinės visuomenės plėtros ir socialinių paslaugų kokybės ir prieinamumo didinimo (Guogis ir Gudelis, 2003, p. 17).

Ilgainiui buvo išgryninta viešųjų vertybių vadybos paradigma (toliau VVV), viešosios politikos sprendimus nuosekliau ir giliau susiejanti su vertybinėmis orientacijomis, kultūriniu ir organizaciniu kontekstais. Anot Stoker (2006), kitaip negu tradicinio viešojo administravimo ar naujosios viešosios vadybos paradigmos, viešųjų vertybių vadybos teorija nepateikia nei aiškių atsakymų į klausimą apie efektyviausius veiklos būdus, nei propaguoja vienintelę viešojo intereso sampratą. Vietoj to viešųjų vertybių vadyboje pabrėžiama, kad individualios ir viešosios nuostatos ir preferencijos atsiranda kompleksinėje sąveikoje susiduriant įvairaus lygmens svarstymams apie sąnaudas, įdedamas pastangas ir alternatyvias išlaidas. Pagal VVV, joks viešosios politikos sektorius neturi viešųjų paslaugų etikos monopolio, o suinteresuotųjų šalių santykių pagrindą sudaro bendri įsitikinimai ir vertybės. Valstybės tarnautojams (valdininkams) VVV priskiria savitą primus inter pares vaidmenį, pareigą aktyviai dalyvauti tinklų, įtraukiančių suinteresuotąsias šalis, tarpusavyje dinamiškai derinančių vertybinius svarstymus ir paslaugų teikimą, veikloje.

VVV nereikia naujosios viešosios vadybos atmetimo, bet reikia labiau apibendrintos atsakomybės, tenkančios viešąsias paslaugas teikiančioms organizacijoms vis-a-vis jų aptarnaujamiems piliečiams, klientams, paslaugų gavėjams, vartotojams ar politikams, vietoj statinių ir iš viršaus į apačią orientuotų vadybos modelių, reikalaujančių susitelkti į kompleksinį veiklos valdymą. Tokiu būdu

VVV turėtų mažinti įtampą tarp biurokratijos ir demokratijos. Vis dėlto VVV jokių būdu nereikia siekti, kad paslaugų gavėjai nuolat ir tiesiogiai dalyvautų priimant sprendimus, ar kad viešųjų paslaugų teikimas vyktų siekiant pateikti pačius įvairiausias jų vartotojų pageidavimus ir užgaidas. Pagal VVV viešųjų paslaugų teikėjai (pirmiausia valstybės tarnautojai) turėtų visais lygiais įtraukti piliečius ir siekti kuo geriau atliepti jų lūkesčius. To neatlikus paslaugos nustoja būti viešąja vertybe ir tampa vertybe, kurią apibrėžia politikai, viešųjų paslaugų teikėjai ar privačios organizacijos, teikiančios paslaugas valstybės vardu.

Atpažinti visuomenės preferencijas yra sunku, nes publika dažnai nebūna pakankamai informuota ir įsigilinsi į svarstomus klausimus. Valstybės tarnautojai ir politikai bei kitos suinteresuotosios šalys VVV perspektyvoje įgyja aiškų vaidmenį aktyviai formuoti preferencijas. VVV remiasi demokratinio pilietiškumu, bendruomeniškumu bei pilietine visuomene ir piliečius laiko valdysenos sistemos centre. Teikiant viešąsias paslaugas svarbiausia tampa kolektyvinė viešojo intereso samprata, kuri vienytų ir būtų bendra, o ne tik agreguotų pavienes preferencijas. Šiuo požiūriu viešųjų paslaugų formuotojų ir teikėjų atsakomybė apima daugiau negu rinkos poreikių tenkinimą, viešųjų paslaugų teikimo modalumai turi atliepti ir bendruomenės vertybes, politines normas, profesinius standartus ir piliečių interesus (Denhardt ir Denhardt, 2000). Episteminius VVV pagrindus sudaro demokratinė teorija, derinanti įvairias pažinimo prieigas (pozityvistinę, interpretacinę, kritinę ir pan.) ir tokiu būdu reikšmingai atsiskirianti nuo tradicinio viešojo administravimo, grindžiamo politinėmis teorijomis ar naujosios viešosios vadybos, besiremiančios ekonomikos teorijomis.

Mūsų teigimu, viešųjų vertybių vadybos samprata skatina išskirti ne tiek viešojo administravimo atstovų per se vaidmenį, kiek gilintis į paslaugų teikėjų ir visuomenės nuostatų (ne)atitikties, ypač tada, kai yra veikiami mažai politizuotų, bet didelių socialinių problemų srityje (čia IGS atveju). VVV perspektyvoje būtent IGS teikėjų vaidmuo tiek problemą apibrėžiant, tiek priimant sprendimus turėtų būti didelis. Toks lūkestis pagrįstas keletu motyvų. Viena vertus, nors situacija ir keičiasi (Poškutė ir Greve, 2017), IGS sritis vis dėlto išlieka nelabai imli ir tik nedaug priklausoma nuo naujausių technologijos žinių, tad čia siaurai specializuota, bet nacionalines sienas peržengianti episteminė bendruomenė (supaprastintai prilyginama pažangiai teminei tarptautinei mokslininkų bendruomenei) negali vaidinti tokio didelio vaidmens kaip tose viešojo intereso srityse, kurios reikalauja naujausiais technologiniais sprendimais ir sudėtingais laboratoriniais tyrimais pagrįsto supratimo (pavyzdžiui, sprendžiant dėl hormonų naudojimo maisto produktuose ar branduolinės energetikos ir pan. srityse). Kita vertus, IGS yra sritis, kurios neįmanoma reformuoti radikalai ir greitai, nes čia yra didelė institucinė ir kultūrinė inercija (ją akcentuoja pirmiau aptarta „gerovės kultūros“ paradigma), kuri dar sudėtingiau suderinama paverčia IGS srityje veikiančių savitos įvairių suinteresuotų šalių vertybinės nuostatos ir gerovės politikos paslaugų taktikos.

3. Ilgalaikė senyvo amžiaus asmenų globa Lietuvoje: tyrimų apžvalga

Ilgalaikės senyvo amžiaus asmenų globos ir slaugos problematika Lietuvoje buvo tirta įvairiu kontekstu ir skirtingais aspektais. Daug akademinio dėmesio sulaukė bendros nacionalinės gerovės valstybės raidos tendencijos, politinės programos ir diskursai, susiję su socialinės politikos tematika, kintanti (prastėjanti) šalies socialinė ir demografinė situacija, tarptautinių patirčių IGS srityje pritaikymo studijos ir kita.

Aidukaitė ir kiti (2012, p. 359) teigia, kad Lietuvoje „pastarojo dvidešimtmečio reformos gerovės valstybės kūrimo idėją pavertė labiau mitu nei realybe“ ir pabrėžia, kad esama didelio atotrūkio tarp neoliberaliųjų ideologinių valdančiojo politinio ir ekonominio elito principų ir nuosaikių centro ir kairės nuostatų, propaguojamų šalies socialinės politikos ekspertų. Autoriai taip pat aptaria įvairių socialinei politikai reikšmingą įtaką darančių elito grupių požiūrių į socialinę apsaugą tarpusavio panašumus ir skirtumus ir implikuoja, kad dauguma socialinės politikos sprendimų daroma oportunistiškai ir jokia socialinės politikos sritis Lietuvoje nėra pagrįsta viešųjų vertybių vadybos principais.

Gudžinskas (2014) pažymi, kad 2000–2013 m. Lietuvoje apskritai šalies politinis elitas daugiau dėmesio skyrė valdymo kokybės ir ekonomikos konkurencingumo klausimams, o ne socialiniams reikalams. 2014 m. vykdytos Lietuvos politinio elito apklausos duomenys parodė, kad dauguma politikų laikėsi nuostatos, kad Lietuvoje reikėtų mažinti viešųjų paslaugų apimtį (Gudžinskas, 2014). Autorius taip pat pažymi, kad socialinės investicijos senatvėje turi gerokai žemesnį „atsiperkamumo“ lygį negu parama švietimui ir jaunoms šeimoms, ir tai dar labiau mažina valstybės dėmesį šiai socialinės politikos sričiai.

Mikulionienė (2016) atskleidžia, kad Lietuvos vyresnio amžiaus žmonių socialinės atskirties rizika yra viena iš didžiausių Europoje. Politinis ir akademinis diskursas šia tema yra skurdus ir trūksta tinkamų rodiklių bei veiklos strategijų, pagrįstų taikliomis viešosios politikos priemonėmis. Lygindami Lietuvos ir Danijos IGS, Poškutė ir Greve (2017) akcentuoja, kad, nepaisant ženklų šių šalių gerovės valstybės modelių, socialinės ir ekonominės struktūros bei istorinių globos tradicijų skirtumų, jose yra ir nemažai panašumų, kuriuos lemia dabartiniai socialiniai ir ekonominiai bei demografiniai iššūkiai. Taigi, nepaisant skirtumų, abiejose šalyse siekiama, kad senyvo amžiaus asmenys savo namuose liktų kuo ilgiau ir čia gautų reikalingas globos paslaugas, o tam reikia ne tik kokybiškų ir prieinamų formalių paslaugų, bet ir sąmoningo ir aktyvaus neformalių globėjų įsitraukimo.

Suinteresuotųjų šalių Lietuvoje nuomonė apie tai, kas yra sėkminga IGS nacionaliniu, instituciniu ir individo lygmeniu, buvo tirta analizuojant kritinius sėkmės veiksnius (Poškutė, 2018). IGS suinteresuotosios šalys, atstovaujamos sveikatos ir socialinės apsaugos

sistemų darbuotojų, paslaugų namuose ir institucijose teikėjų, pačių senyvo amžiaus asmenų, teigė, kad integruotų globos paslaugų teikimas nacionaliniu lygmeniu jau būtų įvardijama kaip sėkmės istorija. Dabar, kai Lietuvoje už IGS paslaugų teikimą yra atsakingos dvi atskiros ministerijos (Sveikatos apsaugos ministerija bei Socialinės apsaugos ir darbo ministerija), šių dviejų sektorių bendradarbiavimas yra nepakankamas ir vadovaujamas skirtingais abiejų sektorių teikiamų panašių paslaugų finansavimo iš valstybės biudžeto lygiais. Kalbant apie sėkmingą globą institucijose, suinteresuotųjų šalių atstovai pažymėjo, kad šalia kokybiškų teikiamų paslaugų žmogiškieji veiksniai (ypač vertybinės nuostatos ir paslaugų teikėjų elgsena) yra ne mažiau svarbūs. Pripažįstama, kad sėkmei svarbus skirtingų suinteresuotųjų šalių, reglamentuojančių ir teikiančių IGS, bendradarbiavimas. Panaši išvalga identifikuota ir Marcinkowska (2010) atliktoje IGS Lietuvoje analizėje: atsakomybių už paslaugų teikimą dalijimas tarp Sveikatos apsaugos bei Socialinės apsaugos ir darbo ministerijų bei paslaugų integracijos ir susijusių institucijų bendradarbiavimo stoka.

Studijoje, sutelktoje į nacionalinio masto tendencijų aprašymą ir analizę, Žalimienė (2007) analizavo socialinės globos paslaugų pagyvenusiems žmonėms standartizavimą, siekiant užtikrinti paslaugų kokybę. Čepinskis ir Kanišauskaitė (2010) apžvelgė socialinių paslaugų plėtrą Lietuvoje bei diskutavo dėl skirtingų sektorių organizacijų dalyvavimo teikiant šias paslaugas. Atsižvelgdami į tai, kad šiuo metu daugiausia IGS paslaugų teikia savivaldybių įsteigtos įmonės, autoriai pabrėždavo nevyriausybinių ir privačių įmonių įsitraukimo į paslaugų teikimą svarbą. Juska ir Ciciurkaite (2015) nagrinėjo senyvo amžiaus asmenų globos politikos reformų raidą Lietuvoje. Analizė parodė, kad socialinės politikos reformos buvo lėtos, vykdomos reaguojant į krizes ir pagrįstos ne suinteresuotąsias šalis įtraukiančiais svarstymais, bet trumpalaikiais tikslais, todėl, net ir praėjus daugiau nei dviem dešimtmečiams nuo sovietinės sistemos žlugimo, Lietuvoje formaliajai socialinei globai tebėra būdingi stipriai institucionalizuotos sovietinės sistemos bruožai – paslaugų teikimas globos namuose bei biudžetinių organizacijų dominavimas, nes nevyriausybinių organizacijų daugiausia priklauso nuo finansavimo iš savivaldybių biudžeto, o komercinės paslaugos dar tik pradedamos kurti.

Kita vertus, Danuseviciene, Jurkuvienė ir Stasiukaitienė (2013) atskleidė, kad pagrindinė našta globą teikiant namuose tenka neformaliems globos teikėjams. Tačiau pastarieji teigia, kad jų nuomonė nėra svarbi ir IGS gerinimas nėra jų atsakomybė. Atitinkamai šie paslaugos teikėjai yra nelinkę suteikti grįžtamąjį ryšį aukštesnėms instancijoms. VVV aspektu vertingas yra Danuseviciene, Jurkuvienė ir Butkevičienė (2014) tyrimas apie integruotą globą ir slaugą, kuriame parodomi socialinės ir sveikatos priežiūros teikėjų požiūrių į IGS paslaugą skirtumai. Tyrimo rezultatai taip pat parodė, kad sveikatos priežiūros atstovai – kitaip negu socialinės priežiūros darbuotojai – yra nelinkę eiti į dialogą nei su socialinės globos specialistais, nei su paslaugų gavėjais. Kitoje publikacijoje, apimančioje

didesnį socialinių aktorių ratą (paslaugos teikėjus ir administratorius, pacientus ir neformalius slaugytojus), Danuseviciene, Jurkuvienė ir Butkeviciene (2015) atskleidė, kad individualiu lygmeniu susiduriama su tokiomis kliūtimis kaip pasitikėjimo ir formalių ir neformalių slaugos teikėjų bendradarbiavimo stoka bei paslaugos gavėjų naujų praktikų ir įpročių ugdymo iššūkiais; iš organizacinio lygmens kliūčių pažymėta nekokybiška komandos narių ir administracijos komunikacija, socialinės globos ir sveikatos priežiūros darbuotojų statuso skirtumai, bendrų vertybių ir atsakomybės stoka, menkas darbuotojų įsipareigojimas. Savo tyrime autorės užčiuopė ir tai, ką akcentuoja VVV prieiga: tarp svarbiausių veiksnių, prisidedančių prie integruotos slaugos paslaugų kokybės ir gavėjų pasitenkinimo didinimo, buvo nurodyta savivaldybių parama ir dalyvavimas plėtojant IGS paslaugas.

Tamutienė ir Naujanienė (2014), tirdamos potencialų ir realizuotą socialinių paslaugų prieinamumą iš paslaugos teikėjų ir gavėjų perspektyvų, nustatė, kad vyresnio amžiaus asmenų apsisprendimą naudotis socialinėmis paslaugomis namuose lemia kitų asmenų – artimųjų ir kitų paslaugos gavėjų, medicinos įstaigų personalo – rekomendacijos ir vaikų neturėjimas. Gerovės kultūros aspektu autorės akcentavo, kad esminiai trikdžiai susiję su visuomenėje vyraujančiu požiūriu, jog vyresniais asmenimis rūpintis turėtų vaikai bei nepasitikėjimas ir baimė įsileisti nepažįstamus asmenis. Ekonominiai ir vadybiniai trikdžiai apėmė nepakankamą paslaugų pasiūlą, jų nelankstumą ir teikimą tik darbo dienomis. Vaškevičiūtė ir Naujanienė (2011), Gudžinskienė ir Mačiukienė (2011) bei Charenkova (2017) tyrė vyresnio amžiaus asmenims globos paslaugas teikiančias įstaigas. Visose šiose publikacijose individualioms kultūrinėms nuostatomis ir lūkesčiams skiriama nemažai dėmesio, tačiau jos nesiejamos su platesniu nacionaliniu kontekstu. Apibendrinant galima teigti, kad Lietuvoje IGS tematika yra atlikta nemažai reikšmingų tyrimų. Tyrimų rezultatai rodo, kad IGS teikėjų kaip bendruomenės ir atskirų IGS suinteresuotųjų šalių atstovų požiūriai į valstybės, šeimos ir kitų institucijų vaidmenį IGS plėtroje bei vertinant IGS politiką atskleidžia didelius skirtumus tarp, pvz., sveikatos ir socialinės apsaugos sistemų atstovų sampratų. Atlikti tyrimai identifikavo suinteresuotųjų šalių bendradarbiavimo ir veiklos koordinavimo stoką siekiant efektyvesnės IGS sistemos šalyje. Kita vertus, šiems tyrimams trūksta platesnio kontekstualizavimo, t. y. susiejimo su IGS raida nacionaliniu lygmeniu, su visuomenės nuostatomis ir suinteresuotųjų šalių požiūriais į IGS kaip atskirą sritį ir socialinę politiką apskritai. Taip pat stokojama platesnio skirtingų IGS teikėjų rato tyrimų, dabar nagrinėjami atskiri IGS teikėjai ir trūksta sisteminių tyrimų, kur būtų lyginami skirtingų teikėjų požiūriai, siekiant atpažinti ne tik jų priežastis, bet ir paslaugos plėtrai sudaromą potencialą.

4. IGS situacijos Lietuvoje apžvalga

Lietuvoje su IGS susiję vertybiniai ir dalykiniai klausimai niekada nebuvo ir nėra svarbiausi politinėje darbotvarkėje. Galbūt tokia situacija yra lemiama fakto, kad Lietuvoje IGS nėra išskirta į atskirą socialinės politikos sritį. IGS patenka į socialinės ir sveikatos apsaugos atsakomybę priklausomai nuo paslaugų rūšies ir asmens sveikatos. Nėra aiškios teisinės atsakomybės už IGS paslaugų (ne)teikimą Lietuvoje: jei senyvo amžiaus asmenys namuose nėra lankomi prevenciškai, jei nėra identifikuojami tie, kuriems reikalinga globa ar slauga, jei nėra pateikiama senyviems asmenims informacija apie paslaugų prieinamumą, jokia viešoji institucija nėra aiškiai ir teisiškai apibrėžtai už tai atsakinga ir baudžiama. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 38 straipsnyje tarp kitų dalykų postuluojuama, kad „vaikų pareiga – gerbti tėvus, globoti juos senatvėje ir tausoti jų palikimą“. Tačiau ir šiuo atveju, jei vaikai neprižiūri savo senyvo amžiaus tėvų, jie nėra traukiami į teisinę atsakomybę.

Statistiniai duomenys rodo, kad IGS paslaugų poreikis šalyje yra didžiulis ir jis vis didėja. 2017 m. senatvės pensijos amžiaus sulaukę gyventojai sudarė 22,5 proc. (Lietuvos statistikos departamentas, 2018a). Ilgėjant gyvenimo trukmei (1990 m. vidutinė gyvenimo trukmė buvo 71,4 m., 2017 m. – 75,7 m.) senyvo amžiaus žmonių dalis ateityje didės (Lietuvos statistikos departamentas, 2018a). Prognozuojama, kad 2060 m. pradžioje 37 proc., Lietuvos gyventojų bus pagyvenę žmonės (Valstybės kontrolė, 2015). Socialinėms paslaugoms skiriamas finansavimas tolydžiai didėja, pradėta teikti integrali pagalba.

2017 m. dauguma (84,4 proc.) asmenų, gavusių socialines paslaugas namuose, buvo senatvės pensijos amžiaus (Lietuvos statistikos departamentas, 2018b). Socialines paslaugas namuose gavusių senatvės pensijos amžiaus asmenų skaičius, palyginti su 2016 m., padidėjo 17,4 proc. **2017 m. pabaigoje šalyje veikė 125 globos įstaigos pagyvenusiems žmonėms, kuriose gyveno 5,8 tūkst. žmonių.** Ši tinklą labai išplėtė visuomeninės organizacijos, parapijų ir privačios globos įstaigos (per metus jų skaičius padidėjo 20 proc., o jose gyvenančių asmenų padaugėjo dešimtadaliu) (Lietuvos statistikos departamentas, 2018b). Tačiau pagyvenusių žmonių globos įstaigų darbuotojų skaičius taip labai nedidėjo (2016 m. dirbančių visą darbo dieną buvo 3 200, 2017 m. – 3 247) (Lietuvos statistikos departamentas, 2018b).

Kita vertus, dauguma senyvo amžiaus asmenų Lietuvoje vis dar yra globojami neformaliai (šeimos narių, artimųjų, kaimynų ar kitų asmenų). Nacionaliniuose dokumentuose ir teisės aktuose teigiama, kad IGS turėtų būti organizuojamos taip, kad vyresnio amžiaus asmenys galėtų kuo ilgiau gyventi savo namuose, savarankiškai ar su pagalba rūpintis savimi ir dalyvauti visuomenės gyvenime.

Lietuvoje nėra vienos centralizuotai prieinamos informacijos pateikimo vietos apie tai, kokios paslaugos ar globa yra prieinamos senyvo amžiaus asmenims ar kokios yra slaugos / globos institucijos šalyje (Valstybės kontrolė, 2015). Tai labai apsunkina senyvo amžiaus asmenims ar jų artimiesiems informacijos paiešką ir sprendimų priėmimą dėl galimos globos ar slaugos. Aštuonios iš 60 savivaldybių

šalyje neteikia jokios informacijos savo internetiniuose puslapiuose apie teikiamas socialines paslaugas, trečdalis savivaldybių teikia fragmentinę ir nepakankamai vartotojams aiškia ir prieinamą informaciją (Valstybės kontrolė, 2015). Kita vertus, informacijos apie IGS teikimas internetiniuose puslapiuose nėra pakankamas, nes dauguma potencialių gavėjų nesinaudoja internetu.

Kaip mini Mikulionienė (2016), Lietuvoje nėra centralizuotai renkama informacija apie senyvo amžiaus asmenų globos poreikį. Paslaugų poreikis dažniausiai nustatomas tada, kai asmuo ar jo artimieji (giminės ar kaimynai) jo vardu dėl to kreipiasi. IGS poreikį implikuoja ir Lietuvos Respublikos statistikos departamento 2014 m. atlikto tyrimo apie asmenis, kurie patiria sunkumų savipriežiūros ar namų ūkio veiklose, duomenys: 19 proc. 65–74 metų asmenų nurodė, kad patiria sunkumų atlikdami savipriežiūros veiklą ir daugiau nei pusė patiria sunkumų namų ūkio veikloje (Lietuvos statistikos departamentas, 2015). Situacija dar prastesnė tarp asmenų, sulaukusių 75 metų ir vyresnių – apie pusė jų (49 proc.) patiria sunkumų savipriežiūros veikloje ir 78 proc. namų ūkio veikloje.

Lietuvos Respublikos Prezidentė 2018 m. rudens sesijos Lietuvos Respublikos Seime svarstymams teikia įstatymų paketą, inicijuojantį Vietos savivaldos, Sveikatos priežiūros ir Socialinių paslaugų įstatymų pataisas, susijusias su paslaugų trūkumu senyvo amžiaus žmonėms. Prezidentūra pabrėžia, kad *„šiuo metu Lietuvoje yra 670 tūkst. senyvo amžiaus žmonių, o turinčių negalią senukų – per 64 tūkstančius. Norint patekti į slaugos ligoninę kartais tenka laukti net 3 mėnesius. Šiandien senyvo amžiaus žmonės yra tapę dviejų sistemų – sveikatos ir socialinės globos – įkaitais, kai dažniausiai jiems reikia abiejų paslaugų“* (15 min., 2018). Tokiu būdu aukščiausiu politiniu lygiu yra atkreiptas dėmesys į integruotų socialinės globos ir sveikatos priežiūros paslaugų tiek namuose, tiek institucijoje poreikį ir būtinybę plėsti formalios IGS paslaugų teikėjų ratą.

5. Su IGS susiję vertinimai: visuomenės nuostatos

Visuomenės nuostatos dėl valstybės, privačių įmonių, nevyriausybinių organizacijų, religinių bendruomenių, šeimos, artimųjų ir draugų atsakomybės pasiskirstymo aiškiai išskirtoje IGS srityje tarptautinėse lyginamosiose apklausų programose pradėtos stebėti visai neseniai. Šį klausimą į savo apklausą, vykdytą 27 pasaulio šalyse (įskaitant Lietuvą), įtraukė Tarptautinio socialinio tyrimo programa (toliau ISSP, angl. International Social Survey Program) 2016 m., o šios apklausos duomenys tapo prieinami nuo 2018 m. Tai rodo, kad tarptautinėje ekspertų bendruomenėje IGS tematika vis labiau analizuojama kaip autonominė gerovės politikos sritis ir socialinė problema.

Anksčiau Europos vertybių tyrime (EVT, 2008) būta klausimo *„Kai kuris nors iš tėvų sunkiai serga arba jam reikia priežiūros, tai rūpintis juo pirmiausiai yra suaugusio vaiko pareiga“*, Lietuvos visuomenė šiuo aspektu pasižymėjo ypač konservatyviomis IGS našta ant vaikų pečių užkeliančiomis nuostatomis, atspindinčiomis ir

minėtą Lietuvos Respublikos Konstitucijos 38 straipsnį, tarp kitų dalykų postuluojančių, kad „vaikų pareiga – gerbti tėvus, globoti juos senatvėje ir tausoti jų palikimą“.

Platesne socialinės apsaugos negu siaura IGS tematika Europos socialiniame tyrime būta tokių klausimų: *„Šiandien yra daug diskutuojama, kas turėtų pasirūpinti žmogumi tam tikrose gyvenimo situacijose. Įvertinkite kam, t. y. valstybei, pačiam žmogui ar artimiesiems / bendruomenei – turėtų tekti didžiausia atsakomybė rūpinantis žmogumi gyvenimo situacijose. a. Sulaukus pensijos; b. Ligos atveju; c. Ilgalaikės fizinės ar protinės negalios atveju“*. Panašų klausimą, tik išskiriant ne tris, o keturis atsakomybės adresatus (valstybė, pats žmogus, artimieji ir NVO) nuo 2010 m. ir Lietuvoje vykdomose apklausose užduoda Tarptautinio socialinio tyrimo programa. Akivaizdu, kad tokia klausimo formuluo­­tė sudaro geras galimybes lyginti gerovės kultūros raišką tarp įvairių socialinės politikos sričių, tačiau IGS atveju pasirinkimas „pats žmogus“ nėra lengvai logiškai pagrindžiamas.

Europos socialiniame tyrime ir ISSP esama ir su ideologinėmis nuostatomis į gerovės valstybės plėtrą susijusio klausimo, į kurį turimi ir Lietuvoje politinio elito atsakymai (Gudžinskas, 2014): *„Jei valstybei reikėtų rinktis – mažinti mokesčius ar išleisti daugiau socialinei apsaugai, kaip ji turėtų elgtis? 1. Mažinti mokesčius ir išleisti mažiau socialinei apsaugai 2. Didinti mokesčius ir išleisti daugiau socialinei apsaugai“*.

Siauresnių teminių su pasitenkinimu IGS paslaugomis susijusių klausimų būta 2007 m. vykdytoje „Eurobarometro“ (EB67.3) apklausoje (Papacostas, 2010), kur pastebėta, kad IGS paslaugų kokybę Lietuvos gyventojai vertina gana aukštais balais, tačiau daug prasčiau vertina šių paslaugų pasiekiamumą ir įperkamumą. O atsakydami į EB klausimą *„Įsivaizduokite senyvo amžiaus tėvą arba motiną, gyvenančią vieną, ir dėl savo fizinės ar protinės sveikatos būklės nebegalintį gyventi be nuolatinės pagalbos. Jūsų manymu, koks pasirinkimas būtų geriausias žmogui tokioje padėtyje? Jie turėtų gyventi su vienu iš savo vaikų; Jie turėtų persikelti į slaugos namus; Viešųjų ar privačių paslaugų teikėjai turėtų lankytis jų namuose ir suteikti jiems atitinkamą pagalbą ir priežiūrą; Vienas iš jų vaikų turėtų nuolat lankytis jų namuose ir suteikti jiems reikalingą priežiūrą“* Lietuvos gyventojai linko teigti, kad geriausias IGS pasirinkimas yra neformali globa.

Europos gyvenimo kokybės tyrimas (EQLS, angl. European quality of life survey) taip pat pateikia klausimų ir įžvalgų, susijusių su gerove ir gyvenimo kokybe, įskaitant ir viešųjų paslaugų kokybę. Pavyzdžiui, 2016 m. vykdyto EQLS tyrimo ataskaitoje (Eurofound, 2017) pažymima, kad tarp tirtų Europos šalių vis dar esama skirtumų įvairiose socialinių paslaugų srityse, tačiau kontrastai nebe tokie ryškūs, kokie buvo prieš dešimtmetį. Tęstinių EQLS tyrimų duomenys rodo, kad palyginti su 2011 m. apskritai visose ES28 valstybėse narėse IGS kokybės vertinimai pagerėjo (2016 m. siekia 6,2 balo skalėje nuo 1 iki 10), tačiau IGS kokybės vertinimai labai atsilieka nuo švietimo, vaikų priežiūros ar sveikatos paslaugų kokybės

(Leoncikas, Dubois ir Molinuevo, 2018). IGS paslaugų sąžiningumo ir teisingumo visose grupėse vertinimai yra beveik visu balu žemesni negu vaikų priežiūros atveju (Leoncikas et al., 2018).

2016 m. vykdyta ISSP apklausa (ISSP Research Group, 2018) atskleidžia, kad daugiau negu pusė Lietuvos gyventojų teigia, kad senyvo amžiaus asmenų globos paslaugas turėtų teikti valstybė (nacionalinio ir savivaldybių lygmens institucijos). Apie trečdalį respondentų tą atsakomybę priskiria šeimai, artimiesiems, draugams, apie dešimtadalį – nevyriausybiniams organizacijoms. Tarptautinėje perspektyvoje Lietuvos gyventojai išsiskiria aukšta reikšme IGS srityje, priskiriama šeimai, artimiesiems ir draugams (Lietuvoje 30 proc., palyginti su bendruoju visose šalyse atliktų apklausų rezultato vidurkiu 16 proc.) ir santykinai žemu polinkiu IGS priskirti privačioms įmonėms ir religinėms bendruomenėms (Lietuvoje atitinkamai 4 proc. ir 0,2 proc., palyginti su bendraisiais visose šalyse atliktų apklausų rezultato vidurkiiais, 6 proc. ir 1 proc.). Valstybei atsakomybę už IGS priskiria 55 proc. Lietuvos gyventojų (palyginti su bendruoju visose šalyse atliktų apklausų rezultato vidurkiu 69 proc.). Lyginant pagal šalis, Lietuvos gyventojų nuomonė labai skiriasi nuo, pvz., Latvijos, kur valstybei IGS atsakomybę skiria 77 proc. respondentų ir dar labiau skiriasi nuo situacijos Šiaurės šalyse, kur valstybei IGS atsakomybę skiria daugiau negu 90 proc. respondentų. Tik 1–2 proc. Šiaurės šalių gyventojų, bet net trečdalis Lietuvos gyventojų atsakomybę už IGS priskiria šeimai, artimiesiems ir draugams. Tokia didelė Lietuvos gyventojų parama tam, kad IGS atsakomybė tenka ir turi tekti šeimai bei artimiesiems, siejama tiek vėl su įsitvirtinusia gerovės kultūros (ir konstitucine) nuostata apie vaikų pareigą rūpintis senais tėvais, tiek su šalies IGS realijomis.

Kitas blokas su IGS tematika susijusių tęstinių duomenų (2010–2015) iš ISSP apklausų Lietuvoje apima klausimą apie didžiausią atsakomybę rūpintis senyvo amžiaus asmenimis (čia naudojami keturi galimų atsakymų variantai: valstybė, pats žmogus, artimieji, NVO). Rezultatai rodo, kad per penkerius metus visuomenės nuomonėje pastebimas netolygus, bet gana nuoseklus atsakomybės, priskiriamos valstybei, mažėjimas (nuo 87 proc. iki 77 proc.) ir atsakomybės, priskiriamos pačiam asmeniui, didėjimas (nuo 7 proc. iki 14 proc.). Ši tendencija interpretuotina kaip ypač stiprėjančios asmens pareigos taupyti savo senatvei išraiška. Artimiesiems ir bendruomenės nariams bei NVO priskiriamos atsakomybės apimtis visuomenės nuostatose per penkerius metus reikšmingai nekito: šeimai ir artimiesiems tą pareigą priskyrė 5–7 proc., o bendruomenei ir NVO – apie 1 proc.

1 lentelė.

Jei valstybei reikėtų rinktis mažinti mokesčius ar išleisti daugiau socialinei apsaugai, kaip ji turėtų elgtis? (ISSP, Lietuva, 2010–2015 m., 2010–2011, atsakymų variantai taip / ne, o 2015 m. vertinimo skalė nuo 0 – mažinti mokesčius / išleisti mažiau socialinėms išmokoms iki 10 – didinti mokesčius / išleisti daugiau socialinėms išmokoms, proc.)

	2015 kovas–balandis (perkoduota)	2011 lapkritis–gruodis	2010 lapkritis –2011 vasaris
Mažinti mokesčius ir išleisti mažiau socialinei apsaugai	47,1	62,0	46,7
Didinti mokesčius ir išleisti daugiau socialinei apsaugai	27,5	18,3	23,0
Nežinau, sunku pasakyti	15,4	19,7	28,9
N	1127	1187	1023

(Krupavičius et al., 2017a; Krupavičius et al., 2017b; Krupavičius et al., 2015)

Kita vertus, analizuojant tęstinių apklausų duomenis pastebima, kad ir priskirdama valstybei daug atsakomybės už IGS (ir socialinę politiką apskritai), Lietuvos visuomenė nėra linkusi pripažinti poreikio didinti mokesčius ir išleisti daugiau socialinei apsaugai (žr. 1 lentelę). Reikia pažymėti, kad tolydžio mažėjanti, bet vis tiek didelė dalis Lietuvos gyventojų (2015 m. apie šesťadalį) neturėjo nuomonės šiuo klausimu. Taigi daugumos gyventojų nuostata sutampa (atkartoja) su dominuojančia Lietuvos politinio elito neoliberaliaja nuostata, kad reikia mažinti mokesčius ir išleisti mažiau socialinei apsaugai (Gudžinskas, 2014).

Kitas ISSP klausimų blokas rodo, kad paradoksaliai lygia greta Lietuvos visuomenė per visą stebimą 2010–2015 m. laikotarpį labai kategoriškai teigė, kad socialinė politika šalyje yra finansuojama nepakankamai (per mažai) ir kad valstybės mastu socialinei politikai turėtų būti skiriama daugiau dėmesio. Tai, kad Lietuvos gyventojai nepalaiko mokesčių didinimo, implikuoja, kad visuomenėje yra daroma prielaida, jog didesni (nauji) mokesčiai didžiausiu svoriu užgultų „paprastą žmogų“ ir realiai nedidintų gerovės valstybės apimčių.

Nacionalinio lygmens visos Lietuvos visuomenės nuostatas atspindinčius tarptautinėse apklausose surinktus duomenis galima palyginti su duomenimis, atspindinčiais 50–65 metų Lietuvos gyventojų požiūrį į IGS. Kalbant apie IGS, ši amžiaus grupė yra savita suinteresuotoji šalis, nes jų tarpe tikėtina didžiausia proporcija globojančiųjų savo senyvo amžiaus tėvus ir artimuosius, ir ši amžiaus grupė yra eventuali IGS paslaugų vartotoja netolimoji ateityje. Lietuvos socialinių tyrimų centre 2016 m. buvo atlikta šios tikslinės amžiaus grupės reprezentatyvi apklausa, kurioje išryškėjo šiai amžiaus grupei būdingos požiūrio į IGS tendencijos, mažai tesutampančios su visos visuomenės apklausų rezultatais (tiesa, šioje tikslinėje apklausoje nebuvo atsakymo varianto „Pats žmogus“). Net 67 proc. respondentų atsakomybę už IGS priskyrė šeimos nariams ir artimiesiems. Valstybei atsakomybę už IGS priskyrė panašiai tiek pat respondentų, kiek ir privačioms globos ir slaugos įmonėms (atitinkamai, 10 proc. ir 9 proc.), o NVO sureikšmino tik 2 proc. pažymėtina, kad beveik kas dešimtas apklausos dalyvis atsakė „nežinau“ (arba atsisakė atsakyti). Lygia greta kas antras šios amžiaus grupės respondentas teigė, kad visas IGS paslaugas turi finansuoti valstybė. Kiti sakė, kad sutiktų patys apmokėti dalį paslaugų, ypač, jei pačiam apmokant paslaugos būtų aukštesnės kokybės. Akivaizdu, kad reali IGS našta ir nemaža jos grėsmė ateityje formuoja kitokį požiūrį į IGS negu tuo atveju, kai IGS svarstoma kaip vienas iš abstrakčių ideologinių ginčų, išreiškiantis tik bendras vertybines (tariamai, „nesuinteresuotas“) gerovės kultūros nuostatų tendencijas.

Taigi, analizuojant atliktų apklausų rezultatus, matyti, kad, nepaisant realijų (vis mažiau šeimų Lietuvoje gyvena kelių kartų namų ūkiuose, kai pasirūpinti šeimos nariais yra šiek tiek paprasčiau nei dabar, kai suaugę vaikai dažnai gyvena kitame mieste ar net kitoje šalyje), visuomenėje vis dar yra lūkestis, kad IGS teiktų šeimos nariai ir artimieji. Tai dar kartą patvirtina, kad aktyvios diskusijos

visuomenėje ir politikoje apie atsakomybes ir visuomenės realijas yra būtinos.

6. Su IGS susiję IGS paslaugų teikėjų požiūriai

Tyrimo metodologija. Siekiant išsiaiškinti, kiek skirtingos įstaigos / asmenų grupės Lietuvoje bendradarbiauja teikiant IGS paslaugas senyvo amžiaus asmenims ir nustatyti šio bendradarbiavimo svarbą, kliuvinius ir skatinimo galimybes bei išsiaiškinti jų socialines ir politines vertybes bei orientacijas, o tai leistų palyginti IGS teikėjų požiūrius su Lietuvos visuomenės nuostatomis, buvo atlikta nacionalinė IGS paslaugų teikėjų apklausa. Remiantis politikos formavimo teorijomis ir ypač viešųjų vertybių vadybos įžvalgomis, apklausoje buvo kviečiami dalyvauti ir Lietuvos Respublikos Seimo nariai, SADM ir SAM atstovai bei mokslininkai, tiriantys IGS sritį. Neformalią IGS veiklą atliekantys asmenys (šeimos nariai, artimieji) į šią apklausą nebuvo įtraukti, nes jie kaip paslaugų teikėjai nėra susitelkę į jokią organizaciją.

Klausimyną sudarė 57 teiginiai, kuriais buvo matuojamas 1) įstaigų / asmenų grupių bendradarbiavimas skirtingose IGS politikos formavimo, planavimo ir organizavimo bei įgyvendinimo srityse nacionaliniu, įstaigų ir individo lygmeniu, 2) bendradarbiavimą lemiantys (slopinantys) veiksniai, 3) socialinės ir politinės vertybės ir orientacijos. Apklausa buvo vykdoma 2018 m. balandžio – rugpjūčio mėn. Iš pradžių buvo atlikta bandomoji apklausa su keletu skirtingų įstaigų atstovų. Po jos, atsižvelgus į pastabas, buvo pakoreguotas klausimynas. Kvietimai dalyvauti apklausoje buvo išsiųsti šioms įstaigoms: Lietuvos Respublikos Seimo socialinių reikalų ir darbo ir sveikatos komitetų nariams bei šių komitetų biurų darbuotojams (38 individualūs kvietimai); Socialinės apsaugos ir darbo bei Sveikatos apsaugos ministerijų departamentams ir skyriams, susijusiems su IGS; 60 savivaldybių socialinės paramos skyrių ir 52 socialinių paslaugų centrams; 43 savivaldybių ir 45 parapijoms ir privatiems globos namams; 85 nevyriausybinių organizacijų padaliniais, 40 sveikatos priežiūros įstaigų bei 6 universitetų ir 6 kolegijų, turinčių socialinio darbo ir(ar) slaugos katedras, dėstytojams / tyrėjams. Kvietimai dalyvauti apklausoje buvo siunčiami el. paštu įstaigų ir(ar) jų padalinių vadovams ar bendrais adresais. Gavus iš įstaigų sutikimą dalyvauti apklausoje, buvo išsiųsti klausimynai įstaigų pasirinkta forma – nuoroda į internetinę apklausą arba popierinės klausimynų formos. Apklausoje galėjo dalyvauti daugiau nei vienas respondentas iš įstaigos, nes jos tikslas buvo išsiaiškinti ne tik skirtingų įstaigų, bet ir skirtingų darbuotojų grupių (administracijos, medicinos darbuotojų, socialinių darbuotojų ir pan.) nuostatas IGS atžvilgiu.

Apklausoje metu gauti 347 užpildyti klausimynai, iš kurių visiškai užpildytų ir analizei tinkamų buvo 260. Toliau šiame straipsnyje analizuojami duomenys buvo suskirstyti pagal šias respondentų grupes – valstybės tarnautojai, savivaldybių ir valstybinių IGS institucijų darbuotojai, privačių globos ir slaugos namų atstovai, NVO atstovai ir mokslininkai tyrėjai. Tarp 260 respondentų 45 buvo

valstybės tarnautojai (4 ministerijų ir 41 savivaldos lygmens). Į savivaldybės lygmens atstovų skaičių įėjo savivaldybės darbuotojai, kurių veikla tiesiogiai susijusi su IGS (36), poliklinikų ir ligoninių administracijos darbuotojai (5). Savivaldybių ir valstybės institucijų atstovų grupę iš 129 respondentų sudarė globos ir(ar) slaugos namų bei ligoninių ir poliklinikų gydytojai ir slaugytojai (26), globos ir(ar) slaugos namų bei savivaldybių socialiniai darbuotojai (50) bei globos ir(ar) slaugos namų, socialinių paramos centrų bei slaugą namuose teikiančių įstaigų administracijos darbuotojai (53). Privačių globos ir slaugos namų atstovai sudarė 52 respondentų grupę (administracijos darbuotojai (21), slaugytojai ir gydytojai (23), socialiniai darbuotojai (8)), nevyriausybiniam sektoriui atstovavo 24 respondentai, o mokslininkams tyrėjams – 10. Iš 260 respondentų buvo 19 vyrų ir 241 moteris, amžiaus vidurkis 45 metai. 32 respondentai, turintys vidurinę išsilavinimą, 45 – aukštesnįjį, 6 – nebaigtą aukštąjį ir 177 – aukštąjį. 80 respondentų iš didmiesčio, 49 iš vidutinio dydžio miesto, 60 iš mažo miesto, 60 iš miestelio ir 11 iš kaimo.

Tyrimo rezultatai. Toliau pateikiamos aprašomąja statistika pagrįstos IGS teikėjų apklausos rezultatų įžvalgos, susijusios su jų socialinėmis ir politinėmis orientacijomis. Absoliuti dauguma (daugiau negu du trečdaliai) IGS teikėjų pareigą rūpintis senyvo amžiaus asmenimis priskiria šeimos nariams, valstybei tenka esminė atsakomybė už IGS tik mokslininkų tyrėjų nuomone (žr. 2 lentelę). Mažiausiai valstybei priskirti IGS atsakomybę yra linkę valstybės tarnautojai, kurie, beje, daugiau negu kitos IGS teikėjų kategorijos nurodė, kad rūpintis senyvo amžiaus žmonėmis turėtų „kita“ (privačios įstaigos, religinės bendruomenės, nevyriausybinės organizacijos).

2 lentelė.

Pareiga rūpintis senyvo amžiaus asmeniu, reikalingu priežiūros, tenka ... (IGS teikėjų apklausa, 2018, vienas pasirinkimas, N = 257)

	Bendrai (proc.)	Valstybės tarnautojai	Savivaldybių ir valstybės institucijų atstovai	Privačių globos ir slaugos namų atstovai	NVO	Mokslininkai
Šeimos nariai	68,9	64,4	69,5	74,0	79,2	30,0
Valstybei	16,3	8,9	14,9	20,0	16,6	50,0
Kita	14,8	26,7	15,6	6,0	4,2	20,0
N	257	45	128	50	24	10

Kalbant apie trumpalaikę (ligos) ir ilgalaikę (negalios) globą, bet nesusitelkiant į senyvo amžiaus asmenų grupę, bendrai IGS teikėjų tarpe pastebima tendencija ligos atveju daugiausia atsakomybės priskirti pačiam žmogui, o ilgalaikės negalios atveju – artimiesiems ir bendruomenės nariams (žr. 3 lentelę). Tik mokslininkai tyrėjai ir ligos, ir ilgalaikės negalios atveju pagrindinę rūpinimosi atsakomybę priskiria valstybei. Valstybės tarnautojai ir savivaldybių bei valstybinių IGS įstaigų atstovai išsiskiria savo santykinai mažais įpareigojimais valstybei rūpintis asmeniu kritiniais atvejais (ligos ir ilgalaikės negalios). Paradoksalu, bet didesnes pareigas valstybei rūpintis ligos ir negalios atveju priskiria privačių IGS namų atstovai, o ne savivaldos ar NVO atstovai.

3 lentelė.

Ligos atveju pareiga rūpintis tenka...; ilgalaikės negalios atveju pareiga rūpintis tenka... (IGS teikėjų apklausa, 2018, reitingas – pirma vieta, %, N = 255 ir N = 254)

		Bendrai (proc.)	Valstybės tarnautojai	Savivaldybių ir valstybės institucijų atstovai	Privačių globos ir slaugos namų atstovai	NVO	Mokslininkai tyrėjai
Ligos atveju pareiga rūpintis tenka	Valstybei	21,6	15,6	15,8	30,6	33,3	50,0
	Pačiam žmogui	43,9	48,3	40,2	53,1	20,8	20,0
	Artimiesiems, bendruomenės nariams	34,5	33,3	44,1	16,3	45,9	30,0
	N	255	45	127	49	24	10
Ilgalaikės negalios atveju pareiga rūpintis tenka	Valstybei	37,0	28,9	31,8	49,0	33,3	90,0
	Pačiam žmogui	7,9	15,6	8,7	4,1	0,0	0,0
	Artimiesiems, bendruomenės nariams	55,1	55,6	59,5	46,9	66,7	10,0
	N	254	45	126	49	24	10

IGS teikėjų požiūris į mokesčių politiką ir socialinės apsaugos finansavimą reikšmingai skiriasi nuo pirmiau aptarto Lietuvos politinio elito ir gyventojų požiūrio: pastaruoju atveju neoliberaliosios nuostatos mažinti mokesčius ir išleisti mažiau socialinei apsaugai dominuoja tik mokslininkų tyrėjų tarpe, o kiti respondentai yra maždaug tolygiai pasidaliję tarp dviejų vertybinių pasirinkimų (žr. 4 lentelę). Tarp valstybės tarnautojų ir NVO atstovų persvarą (nors ir nedidelę) turi pasisakantieji už mokesčių didinimą ir daugiau finansų skyrimą socialinei apsaugai.

IGS teikėjai teigia, kad IGS politika per pastaruosius metus buvo santykinai tęstinė, kad ji reikalauja esminių pokyčių nacionaliniu lygmeniu ir dabar galiojantys įstatymai nesudaro tinkamų sąlygų skirtingoms įstaigoms bendradarbiauti IGS srityje. Labiausiai už pokyčius IGS srityje pasisako mokslininkai tyrėjai (5,2) (6 balų skalėje), o mažiausiai – privačių globos ir slaugos namų (4,5) ir NVO atstovai (4,6). Mokslininkai tyrėjai, privačių IGS namų ir NVO atstovai kritiškai atsiliepia apie galiojančių įstatymų (ne)sudaromas sąlygas įvairioms įstaigoms bendradarbiauti IGS srityje, mažiausiai kritiškai šiuo klausimu vėlgi yra valstybės tarnautojai bei savivaldybių ir valstybinių IGS institucijų atstovai.

4 lentelė.

Jei valstybei reikėtų rinktis mažinti mokesčius ar išleisti daugiau socialinei apsaugai, kaip ji turėtų elgtis? (IGS teikėjų apklausa, 2018, vienas pasirinkimas %, N = 223)

	Bendrai (proc.)	Valstybės tarnautojai	Savivaldybių ir valstybės institucijų atstovai	Privačių globos ir slaugos namų atstovai	NVO	Mokslininkai tyrėjai
Mažinti mokesčius ir išleisti mažiau socialinei apsaugai	51	49	50	53	47	60
Didinti mokesčius ir išleisti daugiau socialinei apsaugai	49	51	50	47	53	40
N	223	43	108	43	19	10

Apibendrinant apklausos rezultatus matyti, kad IGS teikėjai, nepaisant to, kad jie labiau išmano realiai veikiančius IGS principus ir, tikėtina, yra labiau susipažinę su kitų šalių patirtimi šioje srityje, vis dar mano, kad šeima turėtų būti pirmasis ir svarbiausias ramstis senatvėje. Daugelio šalių patirtis rodo, kad net esant šeimos narių globai senatvėje, globojant senyvus šeimos narius tikimasi (ir gaunama) nemažai paramos iš įvairių institucijų. Tokia parama ne tik leidžia globojantiems artimuosius neiškristi iš darbo rinkos, bet ir palengvina moralinę, psichologinę ir fizinę globos našta artimiesiems. Pakankamai didelis procentas apklaustų respondentų pažymi, kad pats asmuo turėtų pasirūpinti tokiomis kritinėmis situacijomis kaip liga. Tai atspindi neoliberalias ir šios respondentų grupės nuostatas.

IGS teikėjų nuomonių pasidalijimas į dvi apylyges grupes, (ne)palaikančias mokesčių didinimo ir socialinės apsaugos plėtros, atspindi, kad reikia platesnės Lietuvoje IGS teikėjų diskusijos šiuo klausimu, nes dabartinė situacija rodo, kad IGS srityje veikiančios interesų grupės (su kryptinga nuomone apie paslaugų poreikį ir galimas šio poreikio tenkinimo priemones) lyg ir nėra.

7. Tyrimo rezultatų interpretavimas ir pagrindinės išvados

Šio tyrimo rezultatai atliepia ir gerovės kultūros prieigos prielaidas, ir viešųjų vertybių vadybos įžvalgas. Tarptautinėje perspektyvoje Lietuvos gyventojų požiūris į IGS atsakomybės pasidalijimą tarp valstybės, privačių, religinių ir nevyriausybinių institucijų, šeimos ir artimųjų gali stebinti savo atsietumu nuo socialistinio mąstymo paveldo, kuris suponuoja didelį valstybei priskiriamą svorį šioje ir kitose viešosios politikos srityse (Dallinger, 2010). Stebint Lietuvos visuomenės nuostatų IGS ir apskritai viešųjų finansų, skiriamų socialinei apsaugai, tendencijas 2010–2015 metais, išryškėja valstybei IGS srityje priskiriamo vaidmens mažėjimas, kurį dar labiau sutvirtinta nepalankus Lietuvos gyventojų požiūris į mokesčių didinimą, tuo remiantis būtų galima plėsti socialinę apsaugą. Tai, kad menką pasitikėjimą valstybės gebėjimais IGS srityje reiškia ir atskirai ištirta visuomenės grupė, struktūriškai labiausiai besirūpinanti ir suinteresuota IGS problematika (t. y. 50–65 m. asmenys (Žalimienė et al., 2017)), dar labiau sustiprina įžvalgą, kad Lietuvoje įsigali savita tiek ideologiniais įsitikinimais, tiek socialinės kasdienybės patirtimi pagrįsta gerovės kultūros nuostata, IGS srityje sureikšminanti neformalią globą ir šeimos bei artimųjų atsakomybę.

Ši tendencija pastebima ir analizuojant IGS teikėjų požiūrį, kur randamas tik su nedidelėmis variacijomis tarp skirtingų suinteresuotųjų šalių atsikartojantis skeptiškas požiūris į valstybę kaip IGS garantą, ir susitaikymas su tuo, kad daugiausia ir masiškai atsakomybė už globą tenka šeimos nariams ir artimiesiems. Tiek pastebėta anksčiau (Aidukaitė, et al., 2012), tiek ir šio tyrimo rezultatai rodo, kad tokia neoliberalios valstybės koncepcijos ir neformalios IGS ir apskritai šeimos bei artimųjų savitarpio pagalba pagrįstos socialinės apsaugos kontekste išsiskiria Lietuvos

mokslininkai tyrėjai, dirbantys socialinės politikos srityje: jie remia „didesnės“ gerovės valstybės idėją ir pritaria, kad daugiau atsakomybės už socialinę apsaugą ir globą tenkintų formalios viešosios institucijos.

Viešųjų vertybių vadybos požiūriu svarbių išvalgų kyla iš susistemintos IGS mokslinių tyrimų ir būklės Lietuvoje apžvalgos bei iš IGS paslaugų teikėjų apklausos duomenų. Visų suinteresuotųjų šalių suvokta esminių reformų IGS srityje būtinybė implikuoja, kad IGS srityje viešasis interesas nėra tinkamai apibrėžtas ir patenkintas. 50–65 metų asmenų nustatyti dideli lūkesčiai, kad visas IGS paslaugas finansuotų valstybė, sietini ir su mokslininkų tyrėjų apklausoje išreikštu valstybės vaidmens ir atsakomybės IGS srityje sureikšminimu, randančiu mažai tiesioginių formalių IGS teikėjų paramos. Tai, kad Lietuvos valstybės tarnautojai menkai palaiko valstybės atsakomybę IGS srityje stiprinti, rodo ypač problemišką šalies viešosios politikos (valstybės tarnautojų įsipareigojimų ir organizacijos etoso) situaciją, nes būtent ši socialinių veikėjų kategorija sudaro VVV šerdį. Kita vertus, mūsų tyrimas patvirtina Čepinskio ir Kanišauskaitės (2011) padarytas išvadas, kad galimybės pelno organizacijoms įsitraukti į IGS paslaugos teikimą ne tik tarp paslaugos teikėjų didina konkurenciją (dėl klientų ir lėšų), bet ir skatina peržiūrėti visą atskirų socialinių paslaugų teikimo sistemą ir ją grindžiančius vertybinius lūkesčius.

Šios studijos išvalgas būtų tikslinga išplėsti papildomais tyrimais, ypač grindžiamais kokybiniais metodais, leidžiančiais labiau išgryninti interpretacinę kritinę epistemiją grindžiamus viešųjų vertybių vadybos argumentus, orientuotus į geresnę situaciją IGS srityje tiek paslaugų teikėjų, tiek jų gavėjų, tiek viešojo intereso, tiek socialinių individų praktikų požiūriais. Kita vertus, kokybiniai tyrimai leistų atpažinti, ar Lietuvos socialinės politikos tyrėjų įvardytos priešpriešos ir skirtys, atskiriančios sveikatos ir socialinės apsaugos paslaugų teikėjus, IGS srityje yra pagrįstos skirtingomis gerovės kultūromis, ar jas palaiko tik skirtinga institucijų sąranga. Kokybiniai tyrimai, įtraukiantys ir neformalius IGS paslaugų teikėjus, leistų tiksliau įvertinti neoliberalios „mažos“ valstybės (su ribotais viešaisiais finansais, skurdžia socialine apsauga ir didele oficialiai socialine ir ekonomine veikla nelaikoma šeimos ir artimųjų teikiama globa) potencialą Lietuvoje.

Agnosce

Straipsnis parengtas įgyvendinant LMT finansuojamą projektą, sutarties Nr. S-MIP-17-124. Autorės dėkoja dr. Giedriui Žvaliauskui (KTU) už pagalbą dirbant su www.lidata.eu duomenimis (tęstinėmis Tarptautinio socialinio tyrimo ir Europos socialinio tyrimo programomis) ir dr. Linetai Ramonienei (ISM) už pagalbą analizuojant IGS apklausos duomenis.

Literatūra

- 15 min, 2018. Tarp prezidentės įstatymų iniciatyvų – vartotojų apsauga ir mokytojų kvalifikacija. Available at: <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/tarp-prezidentes-istatymu-iniciatyvu-vartotoju-apsauga-ir-mokytoju-kvalifikacija-56-1024324?copied>.
- Aidukaitė, J., Bogdanova, N., Guogis, A., 2012. Gerovės valstybės kūrimas Lietuvoje: mitas ar realybė? Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras.
- Butkevičienė, E., Balžekienė, A., Bartuškaitė, M., Morkevičius, V., Šarkutė, L., Telešienė, A., Žvaliauskas, G., 2015a. Socialinė politika IV, 2013 m. spalio – lapkritis, 2 leidimas. LiDA [platintojas]. Kaunas: Kauno technologijos universitetas, 2015. Available at: http://www.lidata.eu/index_search_results_data.php?pid=LiDA:quant.LiDA_SPS_0272
- Butkevičienė, E., Balžekienė, A., Morkevičius, V., Ražanauskaitė, J., Šarkutė, L., Telešienė, A., Žvaliauskas, G., 2015b. Socialinė politika III, 2013 m. sausis – vasaris, 2 leidimas. LiDA [platintojas]. Kaunas: Kauno technologijos universitetas, 2015. Available at: http://www.lidata.eu/index_search_results_data.php?pid=LiDA:quant.LiDA_SPS_0263
- Charenkova, J., 2017. Leisure or Free Time? The Experiences of Elderly People in Social Care Institutions. Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika, 15: 103–119. <https://doi.org/10.15388/STEPP.2017.15.10812>
- Čepinskis, J., Kanišauskaitė, V., 2010. Managing the Social Care Services Development in the Ageing Society. Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai, 53: 19–31.
- Dallinger, U., 2010. Public support for redistribution: what explains cross-national differences? Journal of European Social Policy, 20(4): 333–349. <https://doi.org/10.1177/0958928710374373>
- Danuseviciene, L., Jurkuvienė, R. and Butkeviciene, R., 2015. Obstacles and Facilitators in Developing Integrated Team Based Home Care Services in Lithuania. International journal of integrated care, 15(5). <https://doi.org/10.5334/ijic.2230>
- Danuseviciene, L., Jurkuvienė, R. and Butkevičienė, R., 2014. Shaping integrated team based home care services in Lithuania. International journal of integrated care, 14(6). <https://doi.org/10.5334/ijic.1642>

- Danuseviciene, L., Jurkuvienė, R. and Stasiukaitienė, R., 2013. Shaping home care services in Lithuania. *International journal of integrated care*, 13(8). <https://doi.org/10.5334/ijic.1485>
- Denhardt, R. B. and Denhardt, J. V., 2000. The new public service: Serving rather than steering. *Public Administration Review*, 60(6): 549–559. <https://doi.org/10.1111/0033-3352.00117>
- Ebbinghaus, B. and Naumann, E., eds. 2018. *Welfare state reforms seen from below: comparing public attitudes and organized interests in Britain and Germany*. Cham: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-63652-8>
- Esping-Andersen, G., 1999. *Social foundations of postindustrial economies*. Oxford: OUP Oxford. <https://doi.org/10.1093/0198742002.001.0001>
- Eurofound, 2017. *European Quality of Life Survey 2016 Luxembourg*; P. O. o. t. E. Union. Available at: <https://www.eurofound.europa.eu/lt/publications/report/2017/fourth-european-quality-of-life-survey-overview-report>
- Gečienė, J., Gudžinskienė, V., 2018. Socialinės globos įstaigų, teikiančių paslaugas senyvo amžiaus asmenims, darbuotojų požiūris į teikiamų paslaugų kokybę. *Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika*, 17: 37–56.
- Gudžinskas, L., 2014. Europeizacija ir gerovės valstybė Lietuvoje: institucinės sankirtos. *Politologija*, 4(76): 124–155.
- Gudžinskienė, V., Mačiukienė, D., 2011. Senyvo amžiaus asmenų, gyvenančių socialinės
- Guogis, A. ir Gudelis, D., 2003. Pilietinė visuomenė ir socialinė politika: Naujosios viešosios vadybos galimybės. *Filosofija, sociologija*, 4: 14–19.
- ISSP Research Group, 2018. *International Social Survey Programme: Role of Government V - ISSP 2016*. GESIS Data Archive. Cologne. Available at: <https://dbk.gesis.org/dbksearch/sdesc2.asp?no=6900&db=e&doi=10.4232/1.12994>
- Juska, A. and Ciciurkaite, G., 2015. Older-age care politics, policy and institutional reforms in Lithuania. *Ageing and Society*, 35(04): 725–749. <https://doi.org/10.1017/S0144686X13001037>
- Kluegel, J. R. and Miyano, M. 1995. Justice beliefs and support for the welfare state in advanced capitalism. In J. R. Kluegel, D. R. Mason and B. Wegener eds. *Social justice and political change: public opinion in capitalist and post-communist states*. New York: De Gruyter, p. 81–105. <https://doi.org/10.1515/9783110868944.81>
- Krupavičius, A., Bartuškaitė, M., Butkevičienė, E., Balžekienė, A., Telešienė, A. and Žvaliauskas, G., 2017a. Socialinė politika VI, 2015 m. spalio – gruodis, 2 leidimas. LiDA [platintojas]. Kaunas: Kauno technologijos

- universitetas, 2015. Available at: www.lidata.eu/data/quant/LiDA_SPS_0297
- Krupavičius, A., Butkevičienė, E., Kriauciūnaitė, N., Morkevičius, V., Šarkutė, L., Telešienė, A. and Vaidelytė, E., 2017b. Socialinė politika I, 2010 m. lapkritis – 2011 m. vasaris, 4 leidimas LiDA [platintojas]. Kaunas: Kauno technologijos universitetas, 2011. Available at: http://www.lidata.eu/index_search_results_data.php?pid=LiDA:quant.LiDA_SPS_0237
- Krupavičius, A., Butkevičienė, E., Morkevičius, V., Šarkutė, L., Telešienė, A., Vaidelytė, E., Žvaliauskas, G., 2015. Socialinė politika II, 2011 m. lapkritis – gruodis, 3 leidimas. LiDA [platintojas], 2015. Kaunas: Kauno technologijos universitetas, 2011. Available at: http://www.lidata.eu/index_search_results_data.php?pid=LiDA:quant.LiDA_SPS_0239
- Leoncikas, T., Dubois, H. and Molinuevo, D., 2018. Quality of key public services in the EU: case of healthcare. Evidence from the European Quality of Life Survey. ESPANet conference. Vilnius.
- Lietuvos statistikos departamentas, 2015. 2014 m. Lietuvos gyventojų sveikatos statistinio tyrimo rezultatai. Vilnius: Lietuvos statistikos departamentas.
- Lietuvos statistikos departamentas, 2018a. Gyventojai. Available at: <https://osp.stat.gov.lt/documents/10180/3329771/Gyventojai.pdf>
- Lietuvos statistikos departamentas, 2018b. Socialinės paslaugos 2017 m. Available at: <https://osp.stat.gov.lt/naujienos?articleId=5756111>
- Marcinkowska, I., 2010. The Lithuanian long-term care system. Warsaw: CASE. Available at: <http://www.case-research.eu/en/the-lithuanian-long-term-care-system>
- Matonytė, I., Morkevičius, V., Lašas, A., Jankauskaitė, V., 2017. Grėsmių visuomenės gerovei suvokimas: socialinio optimizmo, socialinio ir institucinio pasitikėjimo bei pasitikėjimo savimi įtaka. Politologija, 85(1): 3–55. <https://doi.org/10.15388/Polit.2017.1.10669>
- Meuleman, B., van Oorschot, W., Baute, S., Delespaul, S., Gugushvili, D., Laenen, T., Rossetti, F. and Roosma, F., 2018. The Past, Present and Future of European Welfare Attitudes: Topline Results from Round 8 of the European Social Survey. London: E. S. S. ERIC.
- Mikulionienė, S. 2016. Lietuvos vyresnio amžiaus žmonių socialinės atskirties rizika: akademinis ir politinis diskursas. M. Taljūnaitė (sud.). In M. Taljūnaitė ed. Lietuvos gyventojų grupių socialinė integracija. Vilnius: LSTC, p. 154–188.
- Miller, E.A., Booth, M. and Mor, V., 2008. Assessing experts' views of the future of long-term care. Research on Aging, 30(4), p. 450–473. <https://doi.org/10.1177/0164027508316607>
- Naujanienė, R., Motiečienė, R., Mažeikienė, N., Varžinskienė, L., Ruškus, J., 2016. Organizacijos kultūra, tikslai ir vertybės: socialines paslaugas

senyvo amžiaus žmonėms teikiančių įstaigų personalo perspektyva. STEPP: socialinė teorija, empirija, politika ir praktika, 12: 90–105.

- Papacostas, A., 2010. Eurobarometer 67.3: Health Care Service, Undeclared Work, EU Relations With Its Neighbor Countries, and Development Aid, May-June 2007. GESIS [distributor], Inter-university Consortium for Political and Social Research [distributor].
- Pfau-Effinger, B., 2005. Culture and welfare state policies: Reflections on a complex interrelation. *Journal of Social Policy*, 34(1): 3–20. <https://doi.org/10.1017/S0047279404008232>
- Pierson, C., 2006. Beyond the welfare state?: the new political economy of welfare. Cambridge: Polity Press.
- Pinquart, M., Sörensen, S. and Song, Y. 2018. Older person's care-related preferences In T. Boll, D. Ferring and J. Valsiner eds. *Cultures of care in aging*. Charlotte, NC: Information Age Publishing Inc., p. 123–148.
- Poškutė, V., 2018. Are the concepts of 'social investment' and 'long-term care for the elderly' compatible? Perceptions of long-term care stakeholders in Lithuania. *Journal of International and Comparative Social Policy*, 34(2): 151–167. <https://doi.org/10.1080/21699763.2018.1479652>
- Poškutė, V. and Greve, B., 2017. Long-term Care in Denmark and Lithuania—A Most Dissimilar Case. *Social Policy & Administration*, 51(4): 659–675.
- Reeskens, T. and van Oorschot, W., 2013. Equity, equality, or need? A study of popular preferences for welfare redistribution principles across 24 European countries. *Journal of European Public Policy*, 20(8): 1174–1195. <https://doi.org/10.1080/13501763.2012.752064>
- Stoker, G., 2006. Public value management: A new narrative for networked governance? *The American review of public administration*, 36(1): 41–57. <https://doi.org/10.1177/0275074005282583>
- Tamutienė, I., Naujanienė, R., 2014. Senyvo amžiaus asmenų socialinių paslaugų prieinamumo namuose patirtys. *Tiltai*, 65(4): 63–78.
- Valstybės kontrolė, 2015. Ar teikiamos socialinės paslaugos tenkina didėjančius senyvo amžiaus asmenų poreikius Vilnius: Valstybės kontrolė.
- Vaškevičiūtė, L., Naujanienė, R., 2011. Vyresnio amžiaus žmonių apsisprendimo gyventi ilgalaikės globos namuose patirtys. *Tiltai*, 55(2): 107–124.
- Ware, A. and Goodin, R.E., eds. 1990. *Needs and welfare*. London: Sage Publications Ltd.
- Žalimienė, L., 2007. Socialinės globos paslaugų pagyvenusiems žmonėms standartizavimas: Lietuvos praktika ir užsienio šalių patirtis. *Gerontologija*, 8(1): 44–54.

Žalimienė, L., Blažienė, I., Miežienė, R., 2017. Lankomosios priežiūros darbuotojų darbo vietos kokybė Lietuvoje. *Filosofija, sociologija*, 28(2): 151–159.

Žalimienė, L., Blažienė, I., Miežienė, R. ir Junevičienė, J., 2017. Socialiniai tyrimai trumpai. *Socialiniai tyrimai trumpai*, p. 1–8.

Notes

- 1 2002 m. Jungtinėse Tautose senėjančios visuomenės keliama iššūkiu buvo vaizdingai pavadinti „sveikatos apsaugos ir socialinio bei ekonominio vystymosi nulemta sėkmės istorija“ (Gečienė ir Gudžinskienė, 2018).
- 2 Viešoji nuomonė svarbi net ir pačiu siauriausiu ir seniausiu demokratijos – veikiančios per biurokratinį viešąjį administravimą – supratimu (viešosios nuomonės nepaisantys politikai rizikuoja nebūti išrinkti arba perrinkti); viešoji nuomonė ir tam tikrų suinteresuotųjų šalių nuostatos dar labiau sureikšminamos viešųjų vertybių vadybos perspektyvoje.
- 3 Nepainioti su politine „išlaikytinių kultūros“ prielaida, pagal kurią, asmenų, gaunančių socialinę paramą, tarpe išsivysto išlaikytinių elgesys ir nuolatiniai bei vis didėjantys socialinės paramos lūkesčiai.
- 4 „Jeigu penkiomis viešojo administravimo vėberinio modelio funkcijomis laikysime reguliuojamąją, perskirstomąją, paskirstomąją, institucijų kūrimo ir paslaugų teikimo funkciją, tai naujoji viešoji vadyba atkreipia dėmesį į penktąją, paslaugų teikimo funkciją, ji numato paslaugų teikimą perduoti į mažesnėmis sąnaudomis ir per trumpesnę laiką atliekančias darbus privačias ir nevyriausybines organizacijas“ (Guogis ir Gudelis, 2015, p. 15).